

І. С. Руснак,

*доктор військових наук, професор,
перший заступник Міністра оборони України*

Воєнна безпека України у світлі реформування сектора безпеки і оборони

Викладені авторські погляди на основні завдання, шляхи і способи підвищення обороноздатності України як основної умови зміцнення воєнної безпеки держави. У статті використані консультативні матеріали Спільної робочої групи Україна – НАТО з питань воєнної реформи високого рівня.

Воєнна безпека України як одна з найважливіших складових національної безпеки підтримується складним комплексом політичних, економічних, військових та інших заходів. Переважне значення надається заходам політичного характеру, спрямованим на створення сприятливої для країни зовнішньої та внутрішньої обстановки, зміцнення міжнародного авторитету держави, усунення існуючих і потенційних конфліктних ситуацій. Однак ефективність цих заходів досягається лише за умов, якщо вони сполучаються з діями оборонного характеру, спрямованими на силове стримування можливого агресора та блокування його спроб домогтися політичних цілей за допомогою зброї.

Події 2014–2015 рр. привернули пильну увагу суспільства України до питань обороноздатності держави. Як виявилось, за всі попередні роки незалежного існування нашої держави сталою тенденцією в цій сфері було лише перманентне зниження бойових та оперативних можливостей національного війська. Але це не єдина причина важких втрат, яких зазнала Україна внаслідок зовнішньої агресії в сполученні з проявами сепаратизму. Багато в чому ці втрати пов'язані з недоліками доктринальних засад оборони держави, з неготовністю системи підтримання воєнної безпеки до рішучих ефективних дій в умовах жорсткої воєнно-політичної кризи.

У статті викладені погляди на основні завдання, шляхи та способи підвищення обороноздатності України як основної умови зміцнення воєнної безпеки держави.

Говорячи про воєнну безпеку нашої держави, доцільно насамперед визначитися з основними джерелами і чинниками воєнної небезпеки для України за сучасних умов і в перспективі.

Існуючі джерела воєнної небезпеки для України за походженням можна поділити на **зовнішні** та **внутрішні**.

До основних **зовнішніх** джерел належать:

- наявність територіальних претензій до України;
- зацікавленість у зміні зовнішнього та внутрішнього політичного курсу України на свою користь;
- прагнення до зменшення політичної, економічної, воєнної ваги України в інтересах свого домінування в регіоні;
- ведення проти нашої держави ворожої пропаганди, підтримка дій сепаратистських сил в Україні, сприяння розпалюванню міжетнічних та міжконфесійних протиріч;
- зацікавленість у встановленні контролю над стратегічними об'єктами та комунікаціями України;
- наявність поблизу кордонів України значних угруповань військ.

Наведені джерела набувають додаткового значення під впливом об'єктивних чинників, які діють у сусідніх державах. До найважливіших з таких чинників належать:

- внутрішня економічна й соціально-політична нестабільність;

- недостатня правова врегульованість міждержавних відносин з Україною.

- наявність потужного воєнного потенціалу в поєднанні з перманентним зростанням воєнних витрат.

На сьогодні найбільша концентрація зовнішніх джерел воєнної небезпеки для України за сукупністю їхніх проявів існує з боку Російської Федерації.

Україні загрожує також цілком імовірна перспектива поділу Європи на сфери впливу великих держав з поновленням двополюсного воєнно-політичного протистояння. За такої ситуації Україна може опинитися в ролі або першого стратегічного ешелону в можливій війні, або театру цієї війни. І перше, і друге стало б національною катастрофою для нашої держави.

Що стосується **внутрішніх** джерел воєнної небезпеки для України, то найсерйознішим з них є сепаратизм, прояви якого супроводжуються створенням і застосуванням незаконних збройних формувань. Каталізаторами сепаратистських настроїв є проблеми національних меншин, міжконфесійні протиріччя та економічні й соціально-політичні негаразди в суспільстві.

На сьогодні можна констатувати, що воєнна небезпека для України була реалізована через анексію Російською Федерацією у 2014 р. Автономної Республіки Крим, що є прямим порушенням територіальної цілісності України, та вкрай небезпечно розгортання за підтримки РФ сепаратистського руху на Сході України. Фактично Україна перебуває зараз у стані війни, особливістю якої є її так званій «гібридний» характер. На думку В. П. Горбуліна, кожен конкретний елемент «гібридної війни» не новий по суті й використовувався майже в усіх війнах минулого, але унікальними є узгодженість і взаємозв'язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника. Причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий [1].

Сектор безпеки і оборони (СБО) України виявився неготовим до такого розвитку подій. У 2012 р. було розформоване Об'єднане оперативне командування з передачею відповідальності за управління Збройними Силами України (ЗСУ) під час кризи Головному командному центру у структурі Генерального штабу ЗСУ. Відповідальність за оперативне планування та управління на північному й південному напрямках була покладена на Північне і Південне оперативні командування відповідно, відповідальність за Крим – на командування Військово-Морських Сил. У воєнний час або за умов надзвичайного стану Генеральний штаб через Головний командний центр мав виконувати роль робочого органу Президента України як Верховного Головнокомандувача. На Головний командний центр покладалася, зокрема, функція міжвідомчої координації дій інших складових СБО у воєнний час.

З початком агресії Російської Федерації в Криму у 2014 р. виявилось, що такий механізм реагування на кризи неспроможний своєчасно створити необхідні

умови для розв'язання ситуації, й Україна постала перед фактом анексії Криму і втрати переважної більшості своїх Військово-Морських Сил.

Генеральний штаб ЗСУ виявився недостатньо готовим до надійного контролю над ситуацією та ефективного управління військами, залученими до розв'язання кризи на Сході України в рамках антитерористичної операції (АТО). Координація дій військових підрозділів та підрозділів Національної гвардії України, Державної прикордонної служби та Служби безпеки України була недостатньою, що призвело до великих людських і територіальних втрат.

Значний негативний вплив на результати перших тижнів і місяців проведення АТО чинив низький рівень бойової підготовки особового складу підрозділів, залучених до АТО. Тим більше, що вагому частку сил, котрі брали безпосередню участь в АТО, становили недостатньо навчені добровольчі підрозділи.

Але, мабуть, найслабкішою ланкою в СБО виявилася логістика. Основною причиною цього були складні й запутані адміністративні процедури, непридатні для використання у швидкоплинних оперативних умовах. Недоліки матеріального забезпечення бойових підрозділів значною мірою компенсувалися самовідданою працею численних патріотів-волонтерів, які взяли на себе велику частку закупівель і доставки безпосередньо на бойові позиції витратних матеріалів, обладнання й навіть зброї та боеприпасів. Волонтери ініціювали також відновлення деяких зразків озброєння та військової техніки, не покладаючись на державні установи.

Українські військові історики, безумовно, проведуть детальний і прискіпливий аналіз зазначених подій. Поки цього не відбулося, доцільно звернутися до чужого досвіду. Ідеться про проблеми, які мали місце під час дій російських силових структур на Північному Кавказі (у Чеченській Республіці та Дагестані), за оцінками російського військового вченого І. Воробйова [2].

Серед таких проблем на перше місце І. Воробйов ставить слабку взаємодію різновідомчих сил у спеціальних операціях. Основною причиною цього він вважає те, що після розпаду СРСР воєнна організація держави була поділена на дві незалежні частини – збройні сили й так звані «інші війська»: внутрішні війська МВС, прикордонні та залізничні війська, війська федерального агентства урядового зв'язку й інформації, міністерства надзвичайних ситуацій та ін. (усього понад півтора десятки). Це, на думку І. Воробйова, порушило найважливіший принцип військового будівництва – централізацію керівництва. Основними наслідками цього стали:

- відсутність єдиних (об'єднаних) систем управління та забезпечення військ (сил) та органів;

- відсутність інтегрованої системи прогнозування і спостереження воєнно-політичної, стратегічної та оперативної обстановки в потенційно вибухонебезпечних регіонах;

- недосконалість механізмів узгодженого планування військ (сил) та органів для вирішення спільних і самостійних (відомчих) завдань;
- неузгодженість відомчих програмно-статутних документів з підготовки військ (сил) та органів до спільних дій у кризових ситуаціях;
- занедбаність інфраструктури воєнної організації держави.

Спеціальна операція проводилася на території власної держави, що вимагало від силових структур уникнення втрат серед мирного населення. Важливою особливістю була також відсутність чітко визначеної лінії фронту, боротьба відбувалася повсюдно, її вогнища могли виникати скрізь. Без тилу як зони відносної безпеки особовий склад перебував у стані постійного психологічного напруження.

Для боротьби з великими незаконними збройними формуваннями характерні, на думку І. Воробйова, сполучення силових і несилових заходів, створення тимчасових позаштатних формувань у вигляді об'єднаних угруповань військ із включенням до їхнього складу частин і підрозділів різних силових структур, безперервне інформаційно-психологічне протистояння. Це зумовлює складність розподілу функцій, завдань, повноважень і відповідальності між військовими командувачами і штабами та командувачами і штабами інших силових структур. Дуже гострими є проблеми створення єдиної системи вогневого ураження, розвідки, радіоелектронної боротьби, інженерного й тилового забезпечення.

На відміну від загальновійськової операції, де взаємодія організується за принципом жорсткої централізації управління, у спеціальній операції потрібна інша форма узгодження зусиль, за якої взаємовідносини командних інстанцій будуються на основі розуміння своєї ролі та відповідальності під час виконання спільних завдань. Це найбільш складний спосіб організації взаємодії, який вимагає від командирів і штабів особливого такту у взаємовідносинах, уміння знаходити спільну мову, правильно визначати спільні інтереси та шукати порозуміння щодо власних функцій і прерогатив [2].

Антитерористична операція на Сході України має, порівняно з описаною І. Воробйовим спеціальною операцією, значні відмінності як у політичному, так і в оперативно-тактичному сенсах. Але слід визнати, що переважна більшість проблем, які виникали на початковій стадії АТО, як за походженням, так і за сутністю є аналогічними. Причина в тому, що організація та забезпечення підготовки й застосування військ (сил), способи управління ними, бойові якості озброєння та військової техніки в обох випадках не лише залишалися на рівні 80-х років минулого століття, а й зазнали вкрай негативного впливу тривалого періоду недбалого ставлення до армії.

Завдяки рішучим діям Президента України – Верховного Головнокомандувача ЗСУ, Верховної Ради України, Уряду держави в умовах широкої підтримки громадськості

та й волонтерських організацій було в найкоротші терміни налагоджено управління військами (силами) в зоні АТО, їх належну бойову підготовку та матеріально-технічне забезпечення з використанням сучасних логістичних механізмів. Суттєво посилені соціальна і правова захищеність військовослужбовців та членів їхніх сімей. Рішеннями Ради національної безпеки України, введеними в дію відповідними указами Президента України [3–7], створено умови для швидкого нарощування бойових та оперативних можливостей військ (сил), мобілізації необхідних людських і матеріальних ресурсів для протидії сепаратистським силам та зовнішній агресії, організовано багатопланову діяльність міністерств, інших органів державної влади в інтересах підвищення обороноздатності України. Започатковано проведення Комплексного огляду СБО України.

Надійним дороговказом для оновлення системи забезпечення воєнної безпеки України стала Коаліційна угода Верховної Ради України [8], у підготовці якої взяли активну участь народні депутати – безпосередні учасники бойових дій у зоні АТО. Цей документ визначає не лише основні заходи зміцнення воєнної безпеки держави, а й орієнтовні терміни їх виконання, а також принципова основа їх ресурсного забезпечення.

У грудні 2014 р. Верховна Рада України визначила курс України на інтеграцію в європейський економічний і правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі, а також поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства в цій організації [9]. Це докорінним чином змінює загальні підходи до підтримання воєнної безпеки України.

Ідеться насамперед про раціональну воєнну політику України, згідно з якою здійснюються реформування й розвиток СБО держави. Основним напрямом діяльності органів виконавчої влади в цій сфері визначене досягнення готовності СБО до відсічі зовнішній збройній агресії. При цьому передбачається прискорення імплементації європейських норм та принципів у функціонування ЗСУ, поглиблення взаємосумісності ЗСУ з відповідними силами країн Європейського Союзу й НАТО, реалізація оборонних аспектів Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом та затвердженої Президентом України Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [10].

Виходячи з положень Стратегії національної безпеки України [11], рішень Президента України та Уряду, ключовими завданнями зміцнення воєнної безпеки держави є:

- комплексне реформування системи забезпечення національної безпеки до рівня, прийняттого для членства в ЄС і НАТО та позиціонування України на міжнародному рівні як рівноправного й цінного партнера;
- розроблення доктринальних засад воєнної політики України, які забезпечують створення ефективного СБО й достатні спроможності національної оборони для відсічі зовнішній збройній агресії;

- створення ЗСУ, які відповідали би стандартам НАТО й були сумісні зі збройними силами країн – членів Альянсу;

- визначення пріоритетів, дотримання яких дасть найбільший ефект у короткостроковій перспективі.

Основний спосіб вирішення наведених завдань – глибоке реформування сил оборони України із залученням адекватного фінансового й матеріального ресурсів і за політичної та економічної підтримки країн-партнерів. При цьому необхідно відмовитися від екстенсивного шляху реформування (нарощування кількісних параметрів сил оборони) на користь інтенсивного (збільшення бойових та оперативних спроможностей сил оборони через підвищення їх якісних параметрів). Отже, загальна чисельність ЗСУ, інших складових сил оборони в умовах мирного часу може залишатися на досягнутому на сьогодні рівні. Це стосується й загальної чисельності традиційних озброєнь (танків, гармат, літаків тощо). Основні зусилля слід зосередити на підвищенні рівня бойової та оперативної підготовки військ (сил) з одночасним радикальним оновленням системи управління ними та якісних характеристик озброєння та військової техніки, зокрема принципово нових зразків, розроблених на основі сучасних технологій.

У короткостроковій перспективі основні зусилля мають бути спрямовані на забезпечення комплексних системних змін в організації та функціонуванні СБО України, насамперед:

- перегляд доктрин, стратегій і концепцій, а також удосконалення законодавчої бази з питань підтримання воєнної безпеки та оборони;

- розроблення ефективного механізму реагування на кризові ситуації, вдосконалення системи управління військами (силами) в операціях і бойових діях;

- уточнення ролі й завдань складових СБО на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях;

- поетапне вдосконалення організаційних структур сил безпеки та оборони України, оптимізацію чисельності особового складу, кількості озброєння та військової техніки;

- досягнення оперативної сумісності складових СБО України, планомірний перехід до стандартів НАТО (STANAG) в організації, озброєнні та підготовці військ (сил), а також у системі оперативного прийняття рішень;

- організацію спільної підготовки сил безпеки та оборони до виконання покладених на них завдань, перегляд підходів до підготовки й навчання особового складу;

- відновлення справності та продовження ресурсу, модернізацію, створення нових систем та уніфікацію зразків озброєння й військової техніки;

- перегляд концепції бюджетного планування й забезпечення ресурсами, радикальне поліпшення забезпечення ведення бойових дій шляхом запровадження сучасних логістичних механізмів.

Потрібне стратегічне переосмислення концепції оборони України з урахуванням досвіду подолання кризи

2014–2015 рр., запровадження нових методів керівництва обороною, які ґрунтуються на євроатлантичному досвіді та спираються на єдиний критерій – високу ефективність за прийнятних витрат.

До першочергових завдань належить створення дієвої **системи управління СБО держави**, основними суб'єктами якої мають бути:

- Президент України – Верховний Головнокомандувач ЗСУ та очолювана ним Рада національної безпеки і оборони України;

- Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України відповідно до встановлених Конституцією та законодавством України повноважень;

- центральні органи виконавчої влади, котрі мають у підпорядкуванні військові формування, правоохоронні органи чи спеціальні служби;

- національний центр управління операціями, який діє в безперервному режимі цілодобово, укомплектований висококваліфікованим персоналом на ротаційній основі з різних міністерств, інших органів державного та військового управління, здатний організувати й контролювати виконання рішень Верховного Головнокомандувача;

- об'єднаний розвідувальний орган, який спрямовує та координує зусилля всіх розвідувальних структур, інтегрує розвідувальну інформацію, отриману з різних джерел, та забезпечує цією інформацією всі суб'єкти системи управління СБО держави в частині, що їх стосується.

Матеріальну базу Єдиної системи управління СБО України складатимуть: Головний ситуаційний центр країни при Раді національної безпеки і оборони України, мережа відомчих ситуаційних центрів, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Головний центр управління службою Державної прикордонної служби України, аналогічні підрозділи інших складових СБО, які мають бути модернізовані з метою досягнення вищого рівня взаємодії.

Для вдосконалення керівництва суб'єктами СБО та поліпшення координації їхньої діяльності Президент України може створити уповноважений допоміжний орган.

Склад і структура **системи управління ЗСУ** в мирний час мають забезпечити надійне управління військами (силами) в особливий період без перебудови та проведення масштабних організаційних заходів, а рівень їх готовності завжди має бути вищим за рівень готовності підпорядкованих військ (сил). Структуру системи управління ЗСУ доцільно формувати багаторівневою:

- Міністерство оборони, Генеральний штаб ЗСУ та інші органи військового управління, підпорядковані Генеральному штабу (**стратегічний рівень**);

- командування Сухопутних військ, Повітряних Сил, Військово-Морських Сил, Сил спеціальних операцій та Високомобільних десантних військ (**оперативно-стратегічний рівень**);

- управління оперативних та повітряних командвань, військово-морських баз (районів) (**оперативний рівень**);

- управління з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій ЗСУ (тактичний рівень).

При цьому передбачається реорганізація Міністерства оборони України та Генерального штабу ЗСУ в напрямі створення оновленого Міністерства оборони України як єдиного робочого механізму формування й реалізації державної політики з питань підтримання воєнної безпеки, здійснення військово-політичного, адміністративного та безпосереднього військового керівництва ЗСУ, підготовки оборони держави, її організації та забезпечення, керівництва її здійсненням. На Міністерство оборони України мають бути покладені стратегічне планування застосування ЗСУ, інших військових формувань та правоохоронних органів, Державної спеціальної служби транспорту і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, координація їх підготовки до виконання завдань у сфері оборони.

Основними шляхами такої реорганізації є:

- перегляд функцій Міністерства оборони України та Генерального штабу ЗСУ, виключення їх дублювання (зокрема передача від Генерального штабу до Міністерства оборони функцій кадрового, фінансового та правового забезпечення), усунення зайвих та нераціональних ланок у процесах управління, скорочення надуманих і непродуктивних підрозділів;

- скорочення шляхів формування та узгодження управлінських рішень, сміливе спрощення процедур підготовки, узгодження та прийняття управлінських документів, перенесення акценту на відповідальність та ініціативу особи, яка приймає рішення;

- оновлення керівного складу Міністерства оборони України та Генерального штабу ЗСУ за рахунок ініціативного, озброєного основами сучасного менеджменту молодого покоління військових і цивільних керівників середньої ланки.

Удосконалення Єдиної автоматизованої системи управління ЗСУ має здійснюватись у рамках Єдиної системи управління СБО.

На часі є розроблення та реалізація перспективних моделей ЗСУ, інших складових СБО з урахуванням **планомірного переходу до стандартів НАТО (STANAG)**, у тому числі стосовно структури ЗСУ.

За результатами Комплексного огляду СБО України розроблені проекти основних документів оборонного планування, якими, зокрема, визначено обрис майбутніх ЗСУ.

Структуру майбутніх ЗСУ складатимуть:

- Генеральний штаб ЗСУ;
- види ЗСУ – Сухопутні війська, Повітряні Сили, Військово-Морські Сили ЗСУ;
- Сили спеціальних операцій та Високомобільні десантні війська;
- органи військового управління, з'єднання, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації, які не належать до видів ЗСУ.

Збільшено загальну чисельність ЗСУ до 250 тис. осіб [12].

За строками готовності ЗСУ поділяються на **сили негайного реагування, сили нарощування та сили резерву**. Зберігаються призначення і роль сил та засобів **бойового чергування**.

Переглянуті місця дислокації частин і з'єднань ЗСУ з урахуванням постійної військової присутності на Сході й Південному Сході держави.

Важливим завданням є вдосконалення системи **територіальної оборони**, забезпечення її ефективного функціонування, створення резерву сил для територіальної оборони. У системі мобілізації створюється необхідна кількість добре укомплектованих військових комісаріатів, які працюють з Єдиним державним реєстром військовозобов'язаних.

У найближчий час ЗСУ та інші військові формування мають бути оснащені справними й частково модернізованими (новими) озброєнням і військовою технікою. В інтересах вирішення цього завдання доцільно створити при Кабінеті Міністрів України під головуванням віцепрем'єр-міністра України структуру з повноваженнями збалансування потреб оборони, державного оборонного замовлення, обсягів фінансування і можливостей оборонно-промислового комплексу, координації та контролю у сферах військово-технічної політики й військово-технічного співробітництва.

У центрі уваги під час розбудови сучасного СБО має бути **концепція цінності людського життя і здоров'я**, передусім стосовно особового складу бойових підрозділів. Для цього необхідно:

- радикально поліпшити забезпечення ЗСУ, інших військових формувань, правоохоронних органів і спеціальних служб озброєнням, військовою технікою, захисним спорядженням;

- забезпечити високий рівень бойової підготовки особового складу та бойового злагодження військових підрозділів перш ніж ставити перед ними реальні бойові завдання;

- удосконалити логістичні механізми постачання військам усього необхідного для їхнього функціонування – озброєння та боеприпасів, речового та іншого майна, харчових продуктів, медичних препаратів, предметів побутового користування як у бойовій обстановці, так і в повсякденних умовах;

- посилити й модернізувати систему медичного забезпечення, насамперед в аспекті надання первинної медичної допомоги на полі бою та евакуації до польових і стаціонарних медичних установ;

- створити сучасну систему психологічної підтримки військовослужбовців та надання їм своєчасної психіатричної допомоги.

Одним з основних напрямів наближення до перспективної моделі СБО України є належне унормування діяльності його основних суб'єктів та адаптація базових законодавчих, концептуальних і програмних документів

з питань безпеки та оборони до сучасних реалій. Для цього у відповідних органах державної влади організовано підготовку рішень про внесення змін до існуючих або розроблення проектів нових нормативно-правових документів.

Наведені та інші заходи з реформування ЗСУ покладені в основу під час розроблення **Державної цільової оборонної програми оптимізації та реорганізації ЗСУ на 2015–2017 рр.** та **Державної цільової оборонної програми розвитку озброєння та військової техніки.** Реалізація зазначених програм дасть змогу забезпечити оперативні можливості ЗСУ, потрібні для оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

На найближчу перспективу пріоритетами в діяльності оборонного відомства є завершення роботи з переходу на нові стандарти бойової готовності та підготовки військ (сил), поліпшення матеріально-технічного забезпечення та оснащення ЗСУ. В умовах широкої підтримки громадськості України та переважної більшості прогресивних країн світу, а також з урахуванням досвіду, набутого під час проведення АТО, всі заплановані реформи будуть реалізовані й уже найближчим часом дадуть позитивний результат.

Перелік літератури

1. Горбулін В. П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. П. Горбулін // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 4. – С. 5.

2. Воробьев И. Н. Силовые структуры в вооруженном конфликте / И. Н. Воробьев // Обозреватель – Observer [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rau.su/observer/N11_99/11_15.HTM.

3. Указ Президента України № 453/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 5 травня 2014 року “Про заходи щодо зміцнення національної безпеки України у воєнній сфері”» від 5 травня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/453/2014>.

4. Указ Президента України № 468/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня

2014 року “Про заходи щодо підвищення ефективності планування в секторі безпеки і оборони”» від 13 травня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/468/2014>.

5. Указ Президента України № 607/2014 «Про часткову мобілізацію» від 21 липня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/607/2014>.

6. Указ Президента України № 880/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 року “Про невідкладні заходи із забезпечення державної безпеки”» від 14 листопада 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/880/2014>.

7. Указ Президента України № 842/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12 вересня 2014 року “Про комплекс заходів щодо зміцнення обороноздатності держави та пропозиції до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» по статтях, пов’язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони України”» від 3 листопада 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/842/2014>.

8. Коаліційна угода Верховної Ради України VIII скликання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.liga.zakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS23590.html.

9. Закон України № 35-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» від 23 грудня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/35-19>.

10. Указ Президента України № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020”» від 12 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>.

11. Стратегія національної безпеки України (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/strategiya_2015.pdf.

12. Закон України № 235-VIII «Про чисельність Збройних Сил України» від 5 березня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/235-19>.

Надійшла до редакції 21 квітня 2015 р.